

Ptaki odłogowanych pól w Poznaniu Naramowicach

Przemysław Wylegała

Abstrakt. Praca przedstawia wyniki inwentaryzacji ptaków lęgowych oraz zimujących na powierzchni 76 ha odłogowanych pól w Poznaniu Naramowicach. W okresie lęgowym stwierdzono 22 gatunki ptaków. Łącznie odnotowano 119–125 par w średnim zagęszczeniu 16,1 par/10 ha. Dominującymi gatunkami były pokląskwa *Saxicola rubetra*, cierniówka *Sylvia communis*, łożówka *Acrocephalus palustris* i kłaskawka *Saxicola rubicola*. Do grupy subdominantów należało siedem gatunków (potrzeszcz *Emberiza calandra*, skowronek *Alauda arvensis*, świerszczak *Locustella naevia*, trznadel *Emberiza citrinella*, piegża *Sylvia curruca*, bażant *Phasianus colchicus* i słowik rdzawy *Luscinia megarhynchos*). Wyniki inwentaryzacji potwierdzają duże znaczenie ugorowanych pól dla pokląskwy i cierniówki. Łącznie oba te gatunki stanowiły 38% ugrupowania. W okresie zimowym odnotowano łącznie 17 gatunków ptaków. Dominantami były dzwonec *Chloris chloris*, czeczotka *Carduelis flammea*, szczygieł *Carduelis carduelis*, mazurek *Passer montanus* i jer *Fringilla montifringilla*.

Birds of abandoned farmland area in Poznań-Naramowice. Abstract. This article presents the results of a census of breeding and wintering birds in an abandoned farmland area covering 76 ha in Poznań-Naramowice. During the breeding season, 22 species of birds were recorded. A total of 119–125 breeding pairs were registered, at an average density of 16.1 pairs/10 ha. The dominant species were Whinchat *Saxicola rubetra*, Common Whitethroat *Sylvia communis*, Marsh Warbler *Acrocephalus palustris* and European *Saxicola rubicola*. The group of subdominants included 7 species (Corn Bunting *Emberiza calandra*, Eurasian Skylark *Alauda arvensis*, Common Grasshopper Warbler *Locustella naevia*, Yellowhammer *Emberiza citrinella*, Lesser Whitethroat *Sylvia curruca*, Common Pheasant *Phasianus colchicus*, Common Nightingale *Luscinia megarhynchos*). The outcomes of the census confirm the importance of abandoned farmland for Whinchat and Common Whitethroat. These two species comprised 38% of the breeding bird community. During the wintering period, the dominant species were European Greenfinch *Chloris chloris*, Common Redpoll *Carduelis flammea*, European Goldfinch *Carduelis carduelis*, Eurasian Tree Sparrow *Passer montanus* and Brambling *Fringilla montifringilla*.

Odłogowanie pól jest zjawiskiem, które w Polsce szczególnie nasiliło się w latach 1990. wraz z upadkiem Państwowych Gospodarstw Rolnych (Tryjanowski et al. 2009). Jednak nie cały proces odłogowania pól jest wynikiem nieopłacalności produkcji rolnej, ale ma związek z wyłączeniem z użytkowania rolniczego gruntów przeznaczonych pod zabudowę. Zjawisko to szczególnie silnie widoczne jest w peryferyjnej strefie dużych aglomeracji miejskich oraz podmiejskich wsi (Tryjanowski 1996).

W Poznaniu, w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat wykonano szereg badań ilościowych na powierzchniach próbnych (Ptaszyk 2003). Większość z nich dotyczy jednak obszarów śródmiejskich, głównie parków i cmentarzy. Niewiele jest informacji o ptakach gniazdujących na odłogowanych polach oraz występujących na tych terenach w okresie zimowym (Ptaszyk 2003). Celem niniejszej pracy jest przedstawienie zespołu ptaków gniazdujących oraz zimujących (w warunkach mroźnej i śnieżnej zimy) na wieloletnich ugorach znajdujących się na obrzeżach dużej aglomeracji miejskiej.

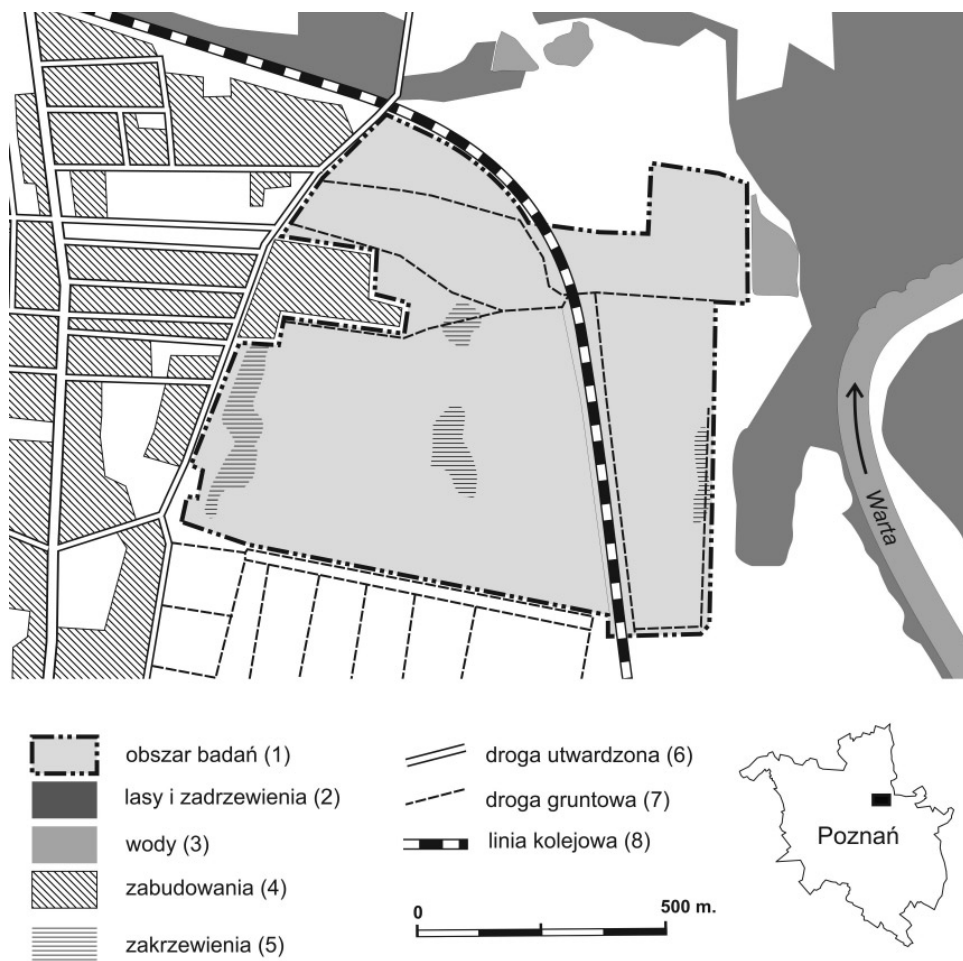
Teren badań

Badaniami objęto obszar odłogowanych pól użytkowanych w latach 1970. i 1980. przez duże gospodarstwo ogrodnicze. Zajmują one powierzchnię 76 ha (ryc. 1). Większość obszaru

stanowiły jednolite wieloletnie ugory porośnięte głównie nawłocią kanadyjską *Solidago canadensis*. Lokalnie występowały skupiska krzewów. W części zachodniej były to głównie zarośla złożone z różnych gatunków wierzb *Salix* sp. i brzoź *Betula* sp., a w części centralnej zarośla czeremchy amerykańskiej *Prunus serotina*. Całkowita powierzchnia zakrzewień wynosiła około 15%. Lokalnie występowały niewielkie płyty trzcin *Phragmites australis* (1–2% powierzchni) w miejscach wysięgu wód z nie-drożnych studzienek drenarskich.

Obszar przecina linia kolejowa biegnąca na wysokim nasypie. Skarpy nasypu porośnięte są głównie trawami i roślinnością zielną. Nielicznie występowały także krzewy (wierzba *Salix* sp., głóg *Crataegus* sp., śliwa tarnina *Prunus spinosa*). Obszar badań silnie penetrowany był przez watahę dzików *Sus scrofa* liczącą 2–3 lochy oraz do ok. 20 warchlaków. Lokalnie, na skutek intensywnego buchtowania przez dziki powstawały place z nagą glebą lub porośnięte niską roślinnością (o powierzchni kilku–kilkudziesięciu m²).

W okresie zimowym podczas każdego liczenia zalegała pokrywa śnieżna o grubości 5–20 cm, a temperatura podczas kolejnych kontroli wynosiła odpowiednio –5°C, –4°C, –6°C.

Ryc. 1. Obszar badań

Fig. 1. (1) – study area, (2) – woodlands, (3) – waterbodies, (4) – built-up areas, (5) – thickets, (6) – hard surface road, (7) – dirt road, (8) – railway line

Metody

Przedstawione w niniejszej pracy dane zostały zebrane zimą 2009/2010 oraz w sezonie lęgowym 2010. W okresie lęgowym badania prowadzono metodą kartograficzną, wykonując w sumie 8 kontroli całego obszaru (w dniach: 20.04, 3, 10, 15 i 25.05, 6, 10 i 17.06). Pojedyncza wizyta w terenie trwała około 4–5 godzin i obejmowała cały badany obszar.

Zimą wykonano łącznie 3 liczenia w okresie grudzień–luty (po jednym w połowie każdego miesiąca). W okresie zimowym w terenie poruszano się wzdłuż transektów oddalonych od siebie o ok. 100–150 m licząc ptaki tylko po jednej stronie transektu.

Zarówno w okresie lęgowym jak i podczas liczeń zimowych obserwacje notowano na ortofotomapie w skali ok. 1: 10 000.

Wyniki

Stwierdzono 22 lęgowe gatunki ptaków. Łącznie odnotowano 119–125 par w średnim zagęszczeniu 16,1 par/10 ha. Dominującymi gatunkami były pokląskwa *Saxicola rubetra*, cierniówka *Sylvia communis*, łozówka *Acrocephalus palustris* i kłaskawka *Saxicola rubicola* (tab. 1). Do grupy subdominantów (>2% zgrupowania) należało 7 gatunków (po trzyczek *Emberiza calandra*, skowronek *Alauda arvensis*, świerszczak *Locustella naevia*, trznadel *Emberiza citrinella*, piegża *Sylvia curruca*, bażant *Phasianus colchicus* oraz słowik rdzawy *Luscinia megarhynchos*).

W okresie zimowym odnotowano łącznie 17 gatunków ptaków przy czym podczas kolejnych liczeń odnotowano każdorazowo po 14 gatunków (tab. 2). W skali całego okresu zimowego dominantami były dzwonec *Chloris chloris*, czeczotka *Carduelis flammula*, szczygieł *Carduelis carduelis*, mazurek *Passer montanus* i jer *Fringilla montifringilla*.

Tabela 1. Ugrupowanie ptaków lęgowych na powierzchni 76 ha odłogowanych pól w Poznaniu Naramowicach w roku 2010. Pogrubiono gatunki należące do dominantów (>5% zgrupowania ptaków). **Table 1.** Breeding bird community in the abandoned farmland area covering 76 ha in Poznań-Naramowice in 2010. The dominant species (>5% of the bird community) are marked in bold.

L.p.	Gatunek	Liczba par / samców	Zagęszczenie (par/10 ha)	Dominacja [%]
1	<i>Saxicola rubetra</i>	24–26	3,3	20,5
2	<i>Sylvia communis</i>	20–22	2,8	17,2
3	<i>Acrocephalus palustris</i>	17–19	2,4	14,8
4	<i>Saxicola rubicola</i>	7	0,9	5,7
5	<i>Emberiza calandra</i>	6	0,8	4,9
6	<i>Alauda arvensis</i>	5	0,7	4,1
7	<i>Locustella naevia</i>	5	0,7	4,1
8	<i>Emberiza citrinella</i>	5	0,7	4,1
9	<i>Sylvia curruca</i>	4	0,5	3,3
10	<i>Phasianus colchicus</i>	4	0,5	3,3
11	<i>Luscinia megarhynchos</i>	4	0,5	3,3
12	<i>Lanius collurio</i>	2	0,3	1,6
13	<i>Turdus merula</i>	2	0,3	1,6
14	<i>Phyloscopus trochilus</i>	4	0,5	3,3
15	<i>Phyloscopus collybita</i>	2	0,3	1,6
16	<i>Crex crex</i>	2	0,3	1,6
17	<i>Coturnix coturnix</i>	1	0,1	0,8

L.p.	Gatunek	Liczba par / samców	Zagęszczenie (par/10 ha)	Dominacja [%]
18	<i>Hippolais icterina</i>	1	0,1	0,8
19	<i>Lanius excubitor</i>	1	0,1	0,8
20	<i>Pica pica</i>	1	0,1	0,8
21	<i>Motacilla alba</i>	1	0,1	0,8
22	<i>Emberiza schoeniclus</i>	1	0,1	0,8
Razem		119–125	16,1	100,0

Tabela 2. Ugrupowanie ptaków zimujących na powierzchni 76 ha odłogowanych pól w Poznaniu Naramowicach zimą 2009/2010. Pogrubiono gatunki należące do dominantów (>5% zgrupowania ptaków)
Table 2. Wintering bird community in the abandoned farmland area covering 76 ha in Poznań-Naramowice during the winter 2009/2010. The dominant species (>5% of the bird community) are marked in bold

L.p.	Gatunek	Liczebność			Średnia liczebność	Zagęszczenie (os./10ha)	Dominacja [%]
		16.12	13.01	12.02			
1	<i>Chloris chloris</i>	11	40	45	32,0	1,6–6,4 (4,6)	25,3
2	<i>Carduelis flammea</i>	16	52	12	26,7	1,7–7,4 (3,8)	21,1
3	<i>Carduelis carduelis</i>	27	14	5	15,3	0,7–3,9 (2,2)	12,1
4	<i>Passer montanus</i>	3	12	30	15,0	0,4–4,3 (2,1)	11,8
5	<i>Fringilla montifringilla</i>	4	16	25	15,0	0,6–3,6 (2,1)	11,8
6	<i>Parus major</i>	2	4	11	5,7	0,3–1,6 (0,8)	4,5
7	<i>Pica pica</i>	2	6	5	4,3	0,3–0,9 (0,6)	3,4
8	<i>Phasianus colchicus</i>	2	4	5	3,7	0,3–0,7 (0,5)	2,9
9	<i>Turdus merula</i>	1	3	2	2,0	0,1–0,4 (0,3)	1,6
10	<i>Cyanistes caeruleus</i>	1	1	3	1,7	0,1–0,4 (0,2)	1,3
11	<i>Emberiza schoeniclus</i>	1	1	2	1,3	0,1–0,3 (0,2)	1,0
12	<i>Falco tinnunculus</i>	1	–	2	1,0	0–0,3 (0,1)	0,8
13	<i>Asio otus</i>	–	–	3	1,0	0–0,4 (0,1)	0,8
14	<i>Lymnocyptes minimus</i>	–	1	1	0,7	0–0,1 (0,1)	0,6
15	<i>Accipiter nisus</i>	1	1	–	0,7	0–0,1 (0,1)	0,6
16	<i>Buteo buteo</i>	1	–	–	0,3	0–0,1 (+)	0,2
17	<i>Lanius excubitor</i>	–	1	–	0,3	0–0,1 (+)	0,2
RAZEM		73	156	151	126,7	10,4–22,4 (18,1)	100,0

Dyskusja

Wyniki uzyskane w okresie lęgowym potwierdzają duże znaczenie ugorowanych pól dla pokląskwy i cierniówki. Łącznie oba te gatunki stanowiły 38% ugrupowania. Odnotowane zagęszczenie pokląskwy (3,3 pary/10 ha) było najwyższym stwierdzonym do tej pory w Poznaniu i jednym z najwyższych w Wielkopolsce (Kuźniak 2000, Ptaszyk 2003). Stwierdzone zagęszczenie cierniówki było jednym z wyższych stwierdzonych w Poznaniu w tym blisko pięciokrotnie większe niż stwierdzone na długo odłogowanych polach na Podolanach (Tryjanowski 1996, Ptaszyk 2003).

Preferowanie odłogów przez pokląskwę i cierniówkę wykazano także w krajobrazie rolniczym środkowej Polski, okolic Wrocławia oraz na Ziemi Lubuskiej (Dombrowki & Goławski 2004, Orłowski 2005, Orzechowski & Jermaczek 2009). Na uwagę zasługuje obecność wśród dominantów kłaskawki – gatunku do niedawna bardzo nielicznego w Wielkopolsce, a obecnie będącego w ekspansji i zwiększającego liczebność w północnej Polsce (Hordowski 2006, Kuźniak & Walasz 2007). Niewielkie zagęszczenie skowronka *Alauda arvensis* w porównaniu

z innymi tego typu powierzchniami wynikało z małego udziału płatów porośniętych niską roślinnością (dominowały zbiorowiska z nawłocią kanadyjską). Na odłogowanych polach w Naramowicach odnotowano także gniazdowanie gatunków rzadko występujących w Poznaniu – świerszczaka (gatunek z grupy subdominantów) oraz derkacza *Crex crex*. W przypadku derkacza od połowy lat 1980. brak było podejrzeń lęgów tego gatunku w Poznaniu (Ptaszyk 2003).

W okresie zimowym liczba stwierdzonych gatunków (17) była zbliżona do tej uzyskanej na trzech powierzchniach ruderalnych badanych w Poznaniu w latach 1970. (11–18). Jednakże ogólne zagęszczenie ptaków było wyraźnie niższe, co miało zapewne związek z dostępnością bazy pokarmowej oraz surowością zim w obu okresach (Górski & Górka 1980). Na uwagę zasługuje obserwacja bekasika *Lymnocyptes minimus* w pobliżu nie zamrażanych wysięków ze studzienek drenarskich. Gatunek ten stosunkowo rzadko zimuje w Wielkopolsce (Bednorz et al. 2000).

Na badanych nieużytkach, jeśli nie zostaną one zagospodarowane, należy spodziewać się wzrostu powierzchni zakrzewień oraz płatów porośniętych obcymi geograficznie gatunkami inwazyjnymi (czeremcha amerykańska, nawłóć kanadyjska). Efektem będzie najprawdopodobniej zubożenie zespołu gatunkowego ptaków oraz wzrostu liczebności gatunków związanych z wczesnymi stadiami sukcesyjnymi lasów (Tryjanowski et al. 2009, Skórka et al. 2010). Dla udokumentowania tych zmian wskazane jest kontynuowanie liczeń na badanej powierzchni także w kolejnych latach.

Literatura

- Dombrowski A., Gołowski A. 2009. Znaczenie odłogów w preferencjach środowiskowych wybranych gatunków ptaków lęgowych w krajobrazie rolniczym środkowej Polski. Not. Orn. 45: 83–90.
- Hordowski J. 2006. Kłaskawka. Monografie przyrodnicze. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Kuźniak 2000. *Saxicola rubetra* (L., 1758) – pokłaskwa. W: Bednorz J., Kupczyk M., Winiński A., Kuźniak S. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna: 400–401. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Kuźniak S., Walasz K. 2007. Kłaskawka *Saxicola rubicola*. W: Sikora A., Rhode Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., s. 364–365.
- Orłowski G. 2005. Endangered and declining bird species of abandoned farmland in south–western Poland. Agric. Ecosyst. Environ 111: 131–136.
- Orzechowski R., Jermaczek D. 2009. Ptaki lęgowe w krajobrazie rolniczym okolic Łagowa (zachodnia Polska, lubuskie) ze szczególnym uwzględnieniem gruntów odłogowanych. Przegl. Przym. 20(1-2): 69–81.
- Ptaszyk J. 2004. Ptaki Poznania – stan jakościowy i ilościowy oraz jego zmiany w latach 1850–2000. Wyd. Nauk. UAM. Poznań.
- Skórka P., Lenda M., Tryjanowski P. 2010. Invasive alien goldenrods may negatively affect European grassland bird community. Biol. Conserv. 143: 856–861.
- Tryjanowski P. 1996. Ugrupowanie ptaków lęgowych odłogowanych pól w okolicach Poznania. Bad. Fizjogr. Pol. Zach., ser. C, 43: 37–45
- Tryjanowski P., Kuźniak S., Kujawa K., Jerzak L. 2009. Ekologia ptaków krajobrazu rolniczego. Bogucki Wyd. Nauk. Poznań.

Przemysław Wylegała

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, ul. Stolarska 7/3, 60–788 Poznań
przemo@salamandra.org.pl